

Aki felemeli a szíveiket

Amit Kokas Klára: A zene felemeli a kezeimet c. kötetének kolofonja jelez, nemcsak olvasói étvágyat gerjesztő szerkesztői fogás. Valóban különleges a könyv; megjelentetésével az Akadémiai Kiadó tovább gazdagította kordokumentumnak sem utolsó, az oktatásügy élenjáró kísérleteit, gondolati produktumait, empirikus eredményeit sorraevő sorozatát.

A köteten – melynek hangvétele fittyet hány minden, előzetesen elvárt, hallgatólag kötelezőnek tekintett stílusnak, iránynak – átüt a szerző rendhagyó személyisége. E "kutatási beszámoló" nemcsak provokatívan esszéisztikus, kerül hangsúlyozottan terminus technicust (zeneit is!), szakmai beágyazást, de az írás ellenáll a "tudományos megismerés" kritériumainak: a kauzalitást lírával, a paradigmát az etika evidenciájával helyettesíti.

Nehéz helyzetben lehet maga a szerző is, műve lehetséges fogadtatását elképzelendő. A Kodály-örökségnek e – mintakövetéstől talán leginkább eltérő – kreatív továbbvitele zenetanárok, a megvalósított konkrét kutatás folyamata és annak "objektiválási módja" egyes pedagógiai kutatók számára kínálkozhat fanyalgás prédájául. S a predomináns ítélet – az oktatási rendszer innovációja fogadásának oly sajnálatos, szinte azt mondhatjuk, immanens velejárója – még talán a jobbik eset; a másik lehetőség, az agyonhallgatás ennél is rosszabb lehet.

Embere válogatja, ki hogy bírja vagy túri ezt. Van, aki önpusztító módon él, van, aki a munkájába gyömöszöli be egész életét, van, aki másokat sem kímél.

Kokas Klára meg meri mutatni könyvében, mennyire tudatosan és öntudatosan építi és védi magát, testi és mentális egészségét – nem öncélúan, hanem alkotóképessége és tanítványai érdekében. Hitelesítve az ember egyik fajta lehetséges választát-választását a világban; olyan, a természet egységéhez való kapcsolattal, kapcsolódással, amelyhez hasonlót a bartóki élet és oeuvre is sejtet.

Az öntörvényű egyéniségek élete-munkája persze mindig titokkal övezett. A titok lényege szerint váltja ki a "kívülállók" folyamatos érdeklődését, s többnyire szélsőséges értékítélettel társul.

A titokhoz való leggyakoribb, profán közelítés annak "leleplezése". Jóllehet a titok fátylának le-lebbentése önmagában nem több, mint a megismerés indítéka; a szóhoz tapadt negatív konnotáció mégis jelzi a felismerni vágyott csalást, s "elkövetőjének" – enyhébb esetben is – kókleri "minősítését". S ha a titok szertefoszlata önmagában még nem hiteltelenít – a világ létezésfolyamata – Max Weber szavaival a varázslat alóli kikerülés –, de az egyedítől, az egyéniségtől, a "másság" érzésének legbensőbb örömétől foszt meg.

A másság megközelítése és természetének, jellemzőinek leírása nemcsak a pedagógia kísérleti műhelyei körüli, s nem is csak a magyar környezetben nehéz. A tudomány közelítésmódjának önmagában is gondot okoz az az új és az – "értékmentes" terminussal *nem besorolható* – teljesítmények számbavétele. Külső leírásra hagyatkozva itt nemcsak az elszegényítés fenyeget, hanem már mint az objektivációt lehetővé tevő nyelvi probléma, eleve jelentkezik.

Emiatt is gyakori az az elvárás, hogy maga az alkotó írjon magáról, mutassa be és elemezze tevékenységét. Ez azonban – amellet, hogy végképp a nyelvi "frame" összevethetetlenségét eredményezné – nemcsak irreális, hanem a tevékenység minőségi kritériumához semmiképp nem kapcsolható igény.

Különösen és sajnálatosan kidolgozatlan a pedagógiai kutatások *tartalmi fejlesztési ágának* nyelvi elemző eszköztára. Az összehasonlító pedagógiai kutatások általában struktúrára koncentrálnak; gyakran a centralizáló oktatáspolitikai korszakok sajátos engedélyeztetési, értékelési igényeit szolgálják szándékuktól függetlenül is. A szaknyelvi befelé fordulás a bernsteini korlátozott kód funkciója szerint működik, s így sok törekvést foszt meg a címzettjükhöz – olvasóhoz, gyakorló pedagógushoz – való eljuttatástól. A szubjektív elemeket tartalmazó emotív közelítés pedig – nem is mindig alap nélkül – lehet "gyanús". Nem csodálható hát, hogy efféle tevékenységtől távol marad minden olyan szakember, aki számára az oktatási innováció legitim léte a rendszer működésének alapkritériuma. Ennyiben – bár csak ennyiben! – menthető fel a szakma attól, hogy nem bonyolódik bele olyan kérdésekbe, amelyek csak egy plurális és jóléti szinten működő közoktatási rendszerben nem hordoznának közvetlen tartalmukon túlmutató jelentést. A negatív következmény azonban így is előáll: tevékenységek agyonhallgatása, hívek és konkurensok, kutatási pénzekért harcoló vagy politikai védelemért szűkölő ellenfelek belterjes csatáinak fülledt világa uralja a terepet.

Kokas Klárának, mint jellegzetesen nyelvteremtőnek egy tekintetben szerencséje van: jól ír. Igaz, vagy talán épp ezért, a szöveg nyitott, mondhatnánk posztmodernen többértelmű. Biztos szakmai háttérrel írott nem-szakszöveget, de nem is ismeretterjesztő olvasmányt kap az olvasó. A kötet egészéből, az önvallomásos és a dokumentatív egységekből komponált füzérből bárki

– aki akarja – megértheti, mi a "Kokas-módszer".

Bármilyen külső megfigyelő objektívabb elemzése könnyebben segítené a rendszeralkotáshoz, de a tevékenységet hitelesítő személyiség háttérétől fosztana meg. S itt valóban nyitott a kérdés: mi biztosít minőségi és hatékonysági szempontból nagyobb esélyt egy pedagógiának a magyar közoktatás innovációs vonulatába való szervesüléséhez; egy, a leszámítható mozzanatokra, metodikákra, foglalkozásmintákra alapozott leírás, vagy az alkati, érzelmi azonosságérzés, a megszólítotttság?

Ha arra gondolunk, hogy Kokas Klára a video segítségével (amelyre nemcsak felvette, hanem nagy energiával szerkesztette, dokumentálta, jegyzetekkel látta el foglalkozásait) szeretne volna megoldani a pedagógiai közvetítés szép, de időrabló és teljes embert kívánó feladatát, az első lehetőségre gondolhatunk. Ha a gyerekekkel való kapcsolatára irányítjuk a figyelmet: a másodikra. Ha megpróbáljuk egységbe rendezni a kötet "üzenetét": mindkettőre. Kokas a tiszta zene végtelen erőforrásként való "hasznosításának" elve és dokumentált működőképes gyakorlata mellett hisz annak taníthatóságában, de nincsenek illúziói sem: munkássága, felsőoktatási, posztgraduális pedagógusképzési gyakorlata, foglalkozásainak szervezése bizonyítja ezt.

Paradox módon a könyv épp a videós munka kudarcának, a technika ördögeinek, eszköz és ember, ember és ember gyakran akadozó együttműködésének, a felelősség hárításának, mások közönyattitűdjének köszönhetően születhetett meg.

A pedagógiai kísérlet mindig bizonyos önkénnyel hasítja ki – a pedagógus és a tanítványok számára is – azt a valóságdarabot, amelyben tevékenységét értelmezi. A gondok is itt kezdődnek: ez a világdarab a tevékenység hordozója, – esetleges vagy fontos – közege vagy éppen középpontja, lényege? Nem függetlenül attól, hogy ez mennyire tudatosan kialakított és milyen mértékben kifejtett, világképi kérdésről van szó.

Kokas Klára merészen hasít ki egy kis darabot, s mutatja meg benne az egészet. A kötetből világosan kitetszik az ember és a komosz közvetlen kapcsolatának hite. A kötet önvallomása és a foglalkozások elemző vagy dokumentatív leírása együtt harmonikusan összecsengő konszónanciába olvad. Noha Kokas ezt írja könyvében: "mégis remény, az otthoni zene és az iskolai zene kettéválik", e reményt táplálja mégis munkájával. A csoportfoglalkozásokon a kísérő anyákat-apákat is bekapcsolva ad új esélyt ahhoz, hogy a – Kodállal szólván az anyaméhben már elkezdendő – zenei nevelés mulasztásait együtt pótolhassák.

A szerző gondolataira a "Csoportban is egyénnel" fejezet felel: a kerek világ élménye még nem veszett el örökre. Kokas antropomorf világában a zenei hangzás nyomán spontán élményből születik az a testi-lelki mozgásvilág, amely megnevezetlenül, majd ahogy a "Táncban született gyerektörténetek" mutatják, verbálisan (másként a mesélő, s másként a többiek számára) újabb szinten is megjelenik a teljes személyiség. Ám ez így főleg a felnőtt néző, szakember, szülő számára látható, a gyerekek maguk a természetes forma, ahogyan a világ megmutatkozik a zenében. A nem-szétesett világ még akkor is vonzó, ha az élet árnyodálai sem hiányoznak belőle, ha rút elemektől is tarkított. Abban a "csodában", amiben a gyerektánc verebe pontosan megfelel a zenei motívumnak – s még láthatatlan megjelenésének, a kottakép előírásainak is – ritmus-, dinamika-, stílusazonosságával, egyszerre "érhető tetten" a zenei univerzalitás s az emberi-gyermeki személyiség és alkotás teljessége.

Persze nem mindig jön létre a teljes csoda, és nem mindig vonzó a szó szokványos értelmében az, ami létrejön. Sokan érvelnek a világnak a gyerek számára csak "szép" oldalait mutató nevelés szükségességéről. Talán a Kokas-csoportba járók szüleinek egy része is inkább kitolná a világban való csalódás frusztráló élményét, amíg lehet, s a csoportot "boldog szigetnek" fogja fel. Kokas Klára foglalkozásleírásai mutatják, hogy ez a fajta kegyes öncsalás, a zenei szépség leegyszerűsítő szublimációja, a katarzis helyetti elandalodás nem szükséges, sőt, nem is lehetséges. A világ teljességébe a magunk feszültsége, sőt gonoszsága is beletartozik; se szépíteni, se letagadni nem kell. Sok gyerek a maga számára is rejtett világot táncol ki magából. Ám mégsem egy freudi rendelőben vagyunk. Annyi kerül terítékre, s úgy, ahogyan a "szólót kérő" gyerek akarja, s azt kezdhet vele, amit akar. A gyerekek nem egyformán viszonyulnak ehhez. A pillanatnyi diszpozíció és a társas helyzet, az intézményes nevelés, a szülői ház pillanatnyi vagy húzódozó "állapota" nyomot hagy a zene hallgatásán, befogadásán, feldogozásán egyaránt. Ám Kokas nem old meg vagy fel. Nem hazudik, nem könnyít. A könyv bőséges példatár viszont arra, hogyan szervezhető egységbe a sokféleség, a legkülönbözőbb egyéniség és társadalmi háttér, cselekvés és tűnődés, tapintat és önzés. A kitáncolással az – egy szinten meghaladott, s így már akár legyőzhető – agresszió is gazdagít; egyszersmind folytatható, jobb életet kínál annak, aki elvállalta.

Mindennek kulcsa egyszerű: az őszinteség. A zenében való feloldódás a teljes mozgásban önfeledten történik, ami csak őszinteséggel valósulhat meg. A teljes élmény révén nem folytatható a világ ugyanott és ugyanúgy.

A 70-es évek elején művelődésszociológusok vizsgálták a Kodály-gondolat nyomán létrehi-

vott ének-zenei tagozatos iskolákban folyó zenei nevelés hatásának maradandóságát. (Bácskai – Manchin – Sági – Vitányi: Ének-zenei iskolába jártak. Zeneműkiadó, Bp., 1972.) Nagy vihart kavart a felismerés, hogy – jóllehet maga a zenei képességefejlesztés szintje és a zenéhez való viszony kognitív oldala jelentősen megkülönböztette ezeket az osztályokat azoktól, akik a "Kodály-módszert" a kötelező kevés énekórán kapták, a hatás sem a zenei ízlés alakulásában, sem az élet más területeire is kiható tudati- és értékműködésekben nem mutatkozott meg. Először kényszerült szembesülni a zenepedagógusi szakma azzal, hogy a kortárs csoport és a divat hatására a zenei nevelés kudarcot szenvedett.

Kokas Klára kötetéből is finoman kitűnik mind a korosztályos befolyás, mind a nem eleve zenére hangolt gyerekek "kezelésének" föl-fölbukkanó problémája. Kokas tehetséggel kerüli el a csapdákat, a piaget-i életkorpszichológiai szakaszokat csak laza keretnek tekintő, szépnevű csoportok összetételében szerepet kap a szociometria, a családi szocializáció összehangolódása is; s a csoportok tágassága és nyitottsága, a résztvevők teljes körére hagyatkozó belső szabályozódás nemcsak a többség, hanem mindenki számára a legtöbbet nyújthatja. S bár így is előfordul, hogy az ihlet egyszeri pillanatának szétrombolását épp a belső rendet fenntartók, a másokra mindig figyelők szenvedik meg, az ő "jutalmuk" önmaguk folytonos újrateremtésének gazdagsága a zene befogadásával; így nem szükséges semmiféle kívülről bevitt jutalmazási-büntetési rendszer, pedagógusi dorgálás bevezetése. A kötetből nem kifejtetten, de "rendszer alkotóan" kiviláglik egy nem lefelé nivelláló, valóban demokratikus társadalom képét hordozó pedagógiai, emberi magatartás.

Talán a Kodály-módszer iskolai problémái is közrejátszhattak abban, hogy Kokas Klára az iskolán kívülre helyezte át "fő működési terepét": egy elgondolásainak természetesebb módon megfelelő – bár kényelmetlenségekkel terhes – közegbe, a művelődési házba. Ahogyan Leveleki Eszter nyaraltatási programját egy speciális korrektív pedagógiaiaként azonosítják, Kokas foglalkozásait a közművelődés komplementer pedagógiájába sorolhatnók, ha nem derülne ki a könyvből a közművelődési intézmények efféle programokhoz való technikai alkalmatlansága, a befogadottak mostohagyermeki státusa. Az intézményes nevelés színterein kívül is lehet azonban teljes pedagógiát művelni. Kokas nem a gyerek egészének birtoklására törekszik; nem *expanzív*, hanem *intenzív* személyiség. Ahogyan nincs agresszió, nincs didaxis, de laissez faire sem. A gyerekek és a felnőttek válaszhatnak, s ha tudnak és akarnak, szabhatnak meg maguknak szerepeket: olyanokat, amelyben a legtöbbet tudás vállalhatóságát nem fölény vagy hierarchia, a tűnődő befeléfordulást nem közösségellenesség, a tapintatot nem hazugság, az aktivitást nem agresszió jeleníti meg. Kokas a foglalkozások minden résztvevőjét komolyan veszi. A bekapcsolódás, az önbemutató és a társas kapcsolódás mértéke a gyerekek intenciói szerint történik. Ha Kokas tanít valamit, az annyi, amit magáról is vall: "képességem korlátait ismerem, de ahol lehet, átkukucsálok rajtuk, sőt fellökdösöm őket, és kinézegetek a tisztásokra".

E lehetőség kulcsa minden bizonnyal a bizalom. A bizalom – mint a pedagógiák besorolására alkalmas kategória – mentén végiggondolt sor egyik felén a végrehajtó jellegű, a másikon a gyermeki intuícóra alapozott alkotó jellegű pedagógiák helyezkednek el. Az egyik szélsőség a *programozott oktatás*, a másik gazdag változatokban, de vegytiszta megvalósulára alig-alig hoz életet példát a szakirodalom.

A programozott oktatás bíz a programban. Kokas Klára bíz a gyerekekben. Tevékenysége annyiban is kiemelhető az alkotó pedagógiák közül, hogy nem a már meglevő emberi értéket, tudást "hozza ki" a gyerekekből, hanem a még meg nem születettet. Azzal, ahogy makacs bizalommal bíz az emberben, segít neki az élethez muníciót szerezni, de soha nem készen adni, vagy klisékbe gyömöszölni.

Kokas azt mutatja meg könyvében, hogy a pedagógusi munka elsivárosodásának, kiüresedésének ellenmérge nem más, mint a személyesség. S noha a gyerek a "főszereplő", a zenepedagógus nem árnyék, hanem érző, figyelő: mindig "valamilyen". Kokas a kreativitásnak sem a priori módon tulajdonít értéket, bár a mindenkor kreatív megoldásoknak örül, azokat megnevezi, megmutatja. Kokas azt teszi "tanítványai" – egyszerre mulatságos és mégis jogos a szó –, amit vele tettek a szülő házában: keveset tilt és örömmel tanít.

Egy másik dilemma: a pedagógia demokráciája vagy a demokrácia pedagógiája-e az előbbre való? Kokas Klára demokráciájának lényege a másság, a személyiség elismerése. Ez azonban nem a mindenkit meghallgató, aztán a saját mondanivalót makacsul folytató ál – figyelem. A magunk mássága érték, de mérlegre kerülhet. Kokas gyerekei számára valóságos nyitottságot követel meg a másik másságához való fordulás; sem szólót táncolni, azt elmesélni, sem közös táncba hívni, együttes élményt teremteni nem lehet másképpen. A verekedős történetek gyereke nemcsak elaborál. Indulatáról, megfelelően artikulált negatív érzéseiről bár áttételes, de érthető mederben történik a kommunikatív és metakommunikatív interakció is, így van esély mind a személyiségbe való hosszabb léptékű beépülésre, mind a társas helyzet fennmaradására, mind a társadalmi lét korrekciójára. S noha talán egyoldalú a kokasi pedagógia terápiás funkciót is

betöltő oldalát önkényesen kiemelni, ezek hangsúlyozása ma a zenei nevelésen és általában a pedagógián túlmutató, időszerű kérdéseket feszeget; olyanokat, amelyek a demokráciában való hit megingásával kapcsolatosak. Az egyik, inkább ismert ilyen a demokráciákban a kisebbségi helyzethez való viszony, annak mindkét oldalon való "kezelése". A másik a "démosz" önkorlátozásának követelménye, amely létének alapfeltétele ugyan, de megvalósítása nem egyforma terheket jelent tagjainak. Különös feszültséggel jár a peremhelyzetűek, a kiszoruló, a keveset birtoklók számára.

Félreértés ne essék, Kokas Klára csoportjaiban nem demokráciára nevel, jóllehet a probléma számára is alapvető fontosságú. Ezt látjuk abban is, ahogy a nemzetközi gyerektábor diszkótáncának automatizált ürességét lefesti. Noha a leírt jelenség valós s az áldemokráciától való félelem jogos, magam úgy gondolom, hogy a konklúzió nem az. A diszkótánc egyformaság – érzése ugyanis – jóllehet primitív szinten – univerzális, és biztonságot jelent. A diszkótáncos kislány vágya személyiségének látszólagos megmutatására és ezzel a közösség értékes tagjaként való számbavételére: mindannyiunk érzése. Autonóm társadalmi lét azonban csak egy valóban demokratikus, minden tagjának esélyt biztosító és követelményt támasztó, nyitott társadalomban képzelhető el. A nyelvet nem tudó, személyiségét artikulálni, azzal bánni nem képes, félig öntudatlan gesztus sommás elítélése éppúgy téves, mint ahogy tévedés az az indoklás is, amellyel Kokast illetik a lényegét nem értő kritikusai: a tánci eszköztárnak és a kisgyerek nyelvi szintjének "sekélyessége" inkongruens eszközök a zene teljességéhez, s ezért nem alkalmasak zenei képességfejlesztéshez. (?)

A mindig akadályteli úton járók, a kétkedőkkel szembenézni kényszerülők szívesen nevezik meg azokat, akik jószándéka átsegítette őket nehézségeiken. Jelezve ezzel azt is, hogy sokszor érezhető keserűségeik nem általánosak, nem címzett nélküliek. Kokas Klára könyve utolsó lapjain (Szép volt, szép marad) is ezt teszi. A köszönet-sorból kiemelkedik két név, s megjelenik egy oktatáspolitikai pillanat. Egy tudományszervező s egy miniszterhelyettes; eredetileg sem nem "tehetségmentők", sem nem "népművelők", sem pedig "a zenei nevelés harcosai". Ám bizalmat szavaznak, kutatási pénzt juttatnak, alkalmat teremtenek egy érték nevében. Mi más kívánhatnánk a könyv, a "produktum" megjelenése évében, mint hasonlóan esélyteremtő, sokszínű oktatáspolitikát, támogató, szakmába terelő tudományszemléletet? Hogy a hiányhelyzetben mesterséges ellentétekkel birkózók, a szekértáborokba terelődöttek helyett alkotó pedagógusok élvezzék és szenvedjék meg valódi esélyeiket.

Kokas Klára: *A zene felemeli a kezeimet*. Akadémiai Kiadó, 1992. Budapest. (Közoktatási kutatások)

BALÁZS ÉVA

Németh László pedagógiai kísérlete

Nevelésügyünk e nehéz éveiben számos pedagógiai kísérlet zajlik szerte az országban, valamiféle új, hatékonyabb és eredményesebb pedagógia kidolgozása céljából. A szakma és a közvélemény részben bizakodva, részben gyanakodva tekint ezekre a kísérletekre.

Mintegy fél évszázaddal ezelőtt – ugyancsak valóságos pedagógiai körülmények közepette – Németh László különféle írásaiban az új pedagógiai ötletek, gondolatok sokaságát pendítette meg. Ezekből egy *érdekes pedagógiai kísérlet* körvonalai bontakoztak ki a kortársak előtt, s előttünk is.

De vajon valóban újak-e Németh László pedagógiai gondolatai, oktatásmódszertani ötletei? Hogy e kérdésre megnyugtatóan válaszolhassunk, elengedhetetlen Németh László pedagógiai gondolatainak *pedagógiatörténeti elemzése*, hogy helyesen értelmezni tudjuk ezeket. Azt is meg kell jegyezni: pedagógiai kérdésekről beszélgetve – legyen szó akárki pedagógiájáról – elengedhetetlen a pedagógiai-neveléstudományi szakszerűség. Érdemes lenne – s ezt ajánlom is a Németh László Társaságnak – egy teljes vitaülést szentelni az író pedagógiai gondolatainak. Ezekről ugyanis évtizedek óta sok szó esik, de teljességre törekvő bemutatásuk, alapos feldolgozásuk és – újra leírom – szakszerű neveléstudományi elemzésük még várat magára.

Amiről most beszélni kívánok: *Németh László legfőbb oktatási-didaktikai elképzeléseinek felvázolása és rövid neveléstörténeti elemzése*. Elsősorban a *forrásokra* szeretnék rámutatni: vajon hogyan vélekedett a Németh László által említett alapvető oktatási-didaktikai kérdésekről